

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA TA'LIMY
FAOLIYATNING O'ZIGA XOS JIHATLARI**

Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy pedagogika universiteti
Magistratura bo'limining 1-kurs talabasi
Axmedova Shirin Farxod qizi
Ilmiy rahbar: Rejametova Nilufar Ilhomovna

Annotatsiya: Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'rganishiga hissa qo'shadigan sinf jarayonlarini tushunish uchun asoslarni tasdiqlash va rivojlantirish o'qitishni ilmiy o'rganishni rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqola shunday asoslardan biri – “O'zaro ta'sirlar orqali o'qitish” asosini taqdim etadi, unda o'qituvchi va o'quvchi o'zaro ta'siri o'quvchilarning bilim olishi uchun markaziy harakatlantiruvchi omil bo'lib, o'qituvchi va o'quvchi o'zaro munosabatlarini uchta asosiy sohada tashkil etadi.

Kalit so'zlar: ta'lim sifati, o'qish trayektoriyasi, kuzatuv o'lchovi, tilni modellashtirish, fikr-mulohaza sifati, hissiy qo'llab quvvatlash, sinfxona tuzilmasi.

Аннотация: Валидация и разработка концептуальной основы для понимания процессов в классе, способствующих обучению учащихся начальной школы, имеет важное значение для развития научных исследований в области преподавания. В данной статье представлена одна из таких концептуальных основ – концепция «Обучение через взаимодействие», которая рассматривает взаимодействие учителя и ученика как центральную движущую силу обучения и разделяет взаимодействие учителя и ученика на три основные области.

Ключевые слова: качество обучения, траектория обучения, измерение наблюдения, языковое моделирование, качество обратной связи, эмоциональная поддержка, структура класса.

Annotation: Validating and developing a conceptual framework for understanding classroom processes that support primary school students' learning is essential for advancing research in teaching. This article presents one such conceptual framework—the "Learning Through Interaction" framework—which views teacher-student interaction as the central driver of learning and divides teacher-student interaction into three key domains.

Key words: instructional quality, learning trajectory, observational measurement, language modeling, feedback quality, emotional support, classroom structure.

Kirish. Xalqaro rivojlangan davlatlarda boshlang'ich ta'lim o'qitish metodikasi keyingi yillarda bir qator yutuqlarni qo'lga kiritmoqda. Buning natijasida jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy sohalarida muayyan rivojlanishlar, islohotlar sodir bo'lmoqda. Zero, boshlang'ich ta'limda til muloqot vositasi sifatida barcha yo'nalishlarning taraqqiyotiga ta'sir qiladi, shuning uchun ham uni lingvopedagogik o'qitish masalasi doimo dolzarb hisoblanadi.

Xalqaro tajribadan ma'lumki, bo'lajak boshlang'ich sinf o'quvchilarining lingvopedagogik kompetensiyalarini takomillashtirishda mustaqil ta'lim topshiriqlari hamda mustaqil o'quv faoliyatiga asoslanganligi bilan muhim ahamiyatga ega. Rivojlangan davlatlarda tillarni o'qitishga doir ilmiy adabiyotlarda mustaqil ta'lim topshiriqlari mazmuniga, samaradorlik darajasiga alohida e'tibor beriladi va ta'lim jarayonida mustaqil ta'lim topshiriqlaridan savol, topshiriq va matn tahlillari va mashqlardan hamda tezkor savol-javoblardan unumli foydalaniladi. Xalqaro tajribada mustaqil o'quv topshiriqlari o'zaro muloqotning samarali bo'lishiga qaratiladi. Amalda

foydalanilgan mustaqil ta'lim topshiriqlari avvaldan belgilangan ma'lum mezonlar asosida rivojlantiriladi.

Sinf faoliyatida o'qituvchi va o'quvchi tasidagi o'zaro ta'sir juda muhim rol o'ynaydi. Bu esa ta'lim va o'quv jarayoniga yordam beradi. Ba'zi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning o'zaro ta'siri sinfda sodir bo'ladi. Sinfdagi o'zaro ta'sirni qo'llash orqali o'quvchilar o'quv jarayonida faolroq bo'ladilar.

Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 15-martdagi "Umumiy o'rta ta'limga qo'yilayotgan zamonaviy talablarni hisobga olgan holda umumiy o'rta ta'lim muassasalari faoliyatini tashkil etish to'g'risidagi normativ-huquqiy hujjatlarni takomillashtirish, umumiy o'rta ta'limning o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi bilan uzviy aloqadorligini ta'minlash" to'g'risidagi 140-son qarorida umumiy o'rta ta'lim o'quvchilarga bilimlarning zarur hajmini beradi, mustaqil fikrlash, tashkilotchilik qobiliyati va amaliy tajriba ko'nikmalarini rivojlantiradi, dastlabki tarzda kasbga yo'naltirishga va ta'limning navbatdagi bosqichini tanlashga yordam beradi deyilgan. Yaxshi tashkil etilgan o'quv mazmuni o'qituvchilarga o'z o'quvchilari bilan yanada samarali munosabatda bo'lishga yordam beradi, chunki o'quv dasturidagi o'quv faoliyati ularning ta'limini shakllantirishi mumkin. Misol uchun, muammoli yoki loyihaga asoslangan mashg'ulotlar - esdalikdan farqli o'laroq - o'qituvchilarga bolalarning fikrlash va tahliliy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu turdagi ta'lim nafaqat an'anaviy akademik sohalarda, balki bevosita ijtimoiy, hissiy va o'z-o'zini tartibga solish ko'nikmalarini o'rgatishda ham sodir bo'lishi mumkin.

Ta'limning maqsadi jamiyat ehtiyojiga mos ravishda shakllanadi¹. Shunday ekan, ta'lim-tarbiya maqsadi mos va mutanosib bo'lishi kerak. Ilmiy adabiyotlarda ta'limning maqsadi imkoniyatlaridan to'g'ri, aniq, o'rinli foydalanish ko'nikma va malakalarini hosil qilish, mantiqiy-ijodiy tafakkurni rivojlantirish, kommunikativ savodxonlikni oshirish, milliy g'oyani singdirish, sharqona tarbiyani shakllantirish, shaxsni ma'naviy boyitishdan iboratligi ta'kidlangan. Ta'limiy maqsad asosida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, og'zaki

va yozma savodxonlikni oshirish, mantiqiy tafakkurni rivojlantirish orqali ularning muloqot madaniyati takomillashtiriladi. Tarbiyaviy maqsad asosida esa ma'naviy, g'oyaviy, nafosat tarbiyasi beriladi. Til o'rganish jarayonida xalqning madaniy-axloqiy qadriyatlariga yaqinlashtirish imkoni paydo bo'ladi. Bu jarayonlarning barchasi o'qituvchi va o'quvchi munosabatisiz amalga oshmaydi.

O'qituvchi samaradorligining qo'shimcha matli ta'rifi sinflar o'quvchilarning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadigan mexanizmlarni va bunday ta'sirlarni qanday qilib ishonchli tarzda ishlab chiqarish va maksimal darajada oshirish mumkinligini o'z ichiga oladi. Qo'shimcha qiymatli ta'rif tadqiqotining birinchi yili natijalari samarali o'qitishni ishonchli kuzatish mumkinligini va bu kuzatuvlar talabalarning o'qituvchilar haqidagi tasavvurlari va standartlashtirilgan muvaffaqiyat testlarida erishilgan yutuqlar bilan mazmunli bog'liqligini isbotlovchi dalildir. Ushbu tadqiqot natijalari, komponentlar atrofida ko'proq aniqlik zarurligini ko'rsatadi.

Garchi biz o'qituvchilar ishini samarali qilishlari mumkin bo'lgan ko'p narsalar mavjudligini tan olsak ham (masalan, topshiriqlar va uy vazifalarini berish, o'quvchilarini baholash, ota-onalar va boshqa o'qituvchilar bilan hamkorlik qilish), biz ko'proq ularning talabalar bilan o'zaro munosabatlarining tabiati va sifatiga e'tibor qaratamiz.

O'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni konsepsiyalashning ushbu yondashuvi asosan o'rta maktabdagi oldingi nazariy va empirik ishlardan kelib chiqadi. O'quv va psixologik adabiyotlar sinf amaliyotining bir nazariyasini va rivojlanish yutuqlarini rag'batlantirish uchun kattalar bilan o'zaro munosabatlarning ahamiyatini tasvirlash uchun, o'qituvchi va talaba o'zaro munosabatlarini tashkil qilish uchun ko'p darajali yashirin tuzilma uchta keng doirasini taklif qiladi; bular - hissiy qo'llab-quvvatlash, sinfni tashkil etish va o'qitishni qo'llab-quvvatlashdir. Ushbu domenlarning har biri juda keng va o'zaro ta'sirlarning keng doirasini o'z ichiga olishi

mumkin. Bular: o'zaro ta'sirlarni baholash uchun ishlab chiqilgan kuzatuv o'lchovi, har bir sinfni baholashning alohida baholash tizimi⁴, har bir keng doirada mavjud bo'lgan o'qituvchi va bola o'zaro munosabatlarining bir nechta o'ziga xos o'lchovlarini batafsil tavsiflaydi. Har bir o'lchamning o'z tavsifi bo'lib, misol uchun, hissiy qo'llab-quvvatlash sohasi to'rtta o'lchovdan iborat - ijobiy iqlim, salbiy iqlim, o'qituvchining sezgirliigi va talabalar nuqtai nazariga e'tibor va hokazo. Bu o'lchamlarning har biri, o'z navbatida, ushbu o'lchamning aniq ko'rsatkichlari bilan tavsiflanadi. Masalan, ijobiy iqlim munosabatlar, ijobiy ta'sir, ijobiy muloqot va hurmat mavjudligi bilan ko'rsatiladi. Nihoyat, har bir ko'rsatkich o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning o'ziga xos xulq-atvori, kuzatilishi mumkin bo'lgan tavsiflarida qo'shimcha ravishda ishlaydi. O'zaro munosabatlarning xulq-atvor belgilariga jismoniy yaqinlik, umumiy faoliyat, tengdoshlarning yordami, mos keladi- gan ta'sir va ijtimoiy suhbat kiradi.

Sinfda kuzatilishi mumkin bo'lgan, xulq-atvor tavsiflari ushbu o'lchov bo'yicha o'qituvchi va bolaning o'zaro munosabati sifatiga oid kuzatuvchilarning mulohazalari uchun qo'llanma bo'lib xizmat qilish uchun yetti balli reyting shkalasi bo'ylab nuqtalarda biriktirilgan. va ko'rsatkichlar o'sha rivojlanish darajasiga mos kelishi uchun sinflar bo'ylab o'zgaradi. Ushbu tadqiqot o'qituvchi-bola o'lchamlarining uch domenli yashirin tuzilishini o'rganadi (1-jadval).

1-jadval.

Sinfidagi qo'llab quvvatlash ko'rinishlari

Tarmoq	O'lcham	Ta'rif
Hissiy qo'llab quvvatlash	Ijobiy muhit	Sinfning umumiy hissiy ohangini, o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi aloqani aks ettiradi
	Salbiy muhit	Sinfda o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi ifodalangan salbiylikning umumiy darajasini aks ettiradi (masalan, g'azab, tajovuz, asabiylashish)

	O'qituvchi sezgirligi	O'qituvchilarning o'quvchilar ehtiyojlariga bo'lgan munosabatini va talabalarning akademik va hissiy faoliyati darajasidan xabardorligini o'z ichiga oladi
	O'quvchilar fikrini hurmat qilish	O'qituvchining talabalar bilan o'zaro munosabati va sinfdagi faoliyati o'qituvchi tomonidan boshqariladigan emas, balki o'quvchilarning qiziqishlari, motivatsiyasi va nuqtai nazariga e'tibor qaratish darajasi.
	Yuqori darajadagi boshqaruv	Sinfning qat'iy tuzilganligi yoki bolalarning qiziqishlari va/yoki ehtiyojlari hisobiga tartiblanganligini baholaydi.
Sinxona tuzilmasi	Xulq-atvorni boshqarish	O'qituvchilarning xatti-harakatlarning aniq taxminlarini taqdim etish va xulq-atvor masalalariga sarflangan vaqtni kamaytirish orqali noto'g'ri xatti-harakatlarning oldini olish va qayta yo'naltirish uchun samarali usullardan foydalanish qobiliyatini o'z ichiga oladi.
	Samaradorlik	O'qituvchilar o'qitish vaqtini va tartiblarini qanchalik to'g'ri boshqarishini hisobga oladi, shunda talabalar o'rganish uchun maksimal imkoniyatlarga ega bo'ladilar.
	O'qitish Formatlari	O'qituvchilarning qiziqarli mashg'ulotlar, ko'rsatmalar, markazlar va materiallarni taqdim etish orqali talabalarning faolligi va o'rganish qobiliyatini maksimal darajada oshirish darajasi
	Sinfdagi tartibsizlik	Sinfdagi tartibsizlik va tartibsizlik hukmron bo'lishi uchun o'qituvchilarning bolalarni samarasiz boshqarish darajasi
O'rgatuvchi qo'llab-quvvatlashi	Kontseptsyani ishlab chiqish	Ta'lim munozaralari va faoliyati talabalarning yuqori darajadagi fikrlash qobiliyatlarini rag'batlantirish darajasi, esdalik va faktlarga asoslangan o'rganishga e'tibor qaratish.
	Fikr-mulohaza sifati	O'qituvchilarning o'rganish va tushunishni kengaytirishga qaratilgan fikr-mulohazalarini taqdim etishini ko'rib chiqadi (formativ baholash), to'g'rilik yoki yakuniy mahsulot emas (summativ baholash)

	Tilni modellashtirish	O'qituvchilarning bolalar bilan individual, kichik va katta guruhdagi o'zaro munosabatlarida tilni rag'batlantirish va tilni osonlashtirish usullaridan foydalanish sifati va miqdori
	Ta'limni boyitish usullari	O'qituvchilarning bolalarning fikrlash va materialni tushunishni chuqurroq va murakkabroq darajada rivojlantirish uchun turli strategiyalardan qanchalik foydalanganligi

Ba'zi keng miqyosli tadqiqotlar, jumladan, ribalar, boshlang'ich sinflarda o'qitish sifatning turli ko'rsatkichlarini (ya'ni, tarkibiy elementlar, jismoniy muhitning xususiyatlari, o'qituvchilar va o'quvchilar bilan o'zaro munosabatlar) o'rganib chiqdi. Ushbu tadqiqotlar bolalarning o'qituvchilar bilan o'zaro munosabatlari, ta'limdagi yutuqlar bilan ijobiy bog'liqlikka ega ekanligini bir necha bor tasdiqlab berdi. Misol uchun, yaqinda o'tkazilgan bir qator tadqiqotga ko'ra, sinflari ko'proq hissiy jihatdan qo'llab-quvvatlanadigan va yaxshiroq boshqariladigan bolalar keyingi yil kuchliroq ijtimoiy ko'nikmalar va kamroq xatti-harakatlarni namoyish etdilar. Bundan tashqari o'qituvchilar bilan idrok va til ko'nikmalarini rag'batlantiradigan o'zaro munosabatlar bolalarning o'quv yutuqlarini yaxshilaydi.

O'quvchilar bilan dastlabki tajribalar shuni ko'rsatadiki, erta bolalik davrida o'qituvchi bilan ko'proq ijobiy ta'limni boshdan kechirgan bolalar o'zlarining o'smirlik yillarida yaxshi akademik yutuqlar va kamroq nojo'ya xatti-harakatlarni namoyish etishadi. Dalillar sifatni ko'p turdagi xususiyatlarning kombinatsiyasi sifatida emas, balki o'qituvchilar bilan bolalarning sinfdagi o'zaro munosabatlari nuqtai nazaridan aniqlashni qo'llab-quvvatlaydi. Agar biz ushbu o'zaro ta'sirlarni yaxshilash orqali sifatni oshirmoqchi bo'lsak, qayerga qarashimiz kerak? O'qituvchi va talaba o'zaro munosabatlariga kiritilgan uchta jarayon ayniqsa muhim ko'rinadi: bolalarning o'qituvchilar bilan individual o'zaro munosabatlari; ta'limdagi o'zaro ta'sirlarning mazmuni; o'qituvchilarning shaxsiy qobiliyatlari.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, ushbu tadqiqot fdagi o'zaro ta'sirlar nazariyasini qo'llab-quvvatlaydi va mavjud ta'lim nazariyasi, tadqiqotlari va amaliyoti uchun muhim ahamiyatga ega. O'qituvchilarning samaradorligi va mas'uliyatiga e'tibor kuchayib borayotganligi sababli, o'qitish bo'yicha kuzatuv tadqiqotlari davom etayotgan siyosat va amaliyot bahslariga hissa qo'shishda davom etishi muhim ta'limdagi muhim xususiyatdir.

Nutq faoliyatining tarkibini tashkil qiluvchi turlari: gapirish, tinglab tushunish, o'qish va yozish ko'nikma va malakalar bo'lib, ular doimo biri ikkinchisini taqozo etadigan to'ldirib boruvchi lisoniy birliklar sanaladi.

Ta'kidlash joizki, ona tili ta'limida nutqiy faoliyatni bir-biri bilan uzviy bog'liq holda egallanishi lozim bo'lgan nutqiy kompetensiyaning tarkibini tashkil qiluvchi to'rtta komponentini yuqori darajada rivojlantirish lug'at turlari bilan ishlash zarur. Ona tili darslarida lug'at ustida ishlash hamda lug'aviy birliklar uslubiylatini o'quvchilarda to'g'ri qo'llash malaka talablari badiiy asarni o'qishda, ilmiy ma'lumotni o'rganishda, matnlarni tuzish va yozishda aniqlanishi va nazoratga olishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Brophy, J., & Evertson, C. (2019). Learning from teaching: A developmental perspective. Boston: Allyn & Bacon.
2. Hamre, B. K., Pianta, R.C., Burchinal, M., Field, S., Locasale-Crouch, J.L., Downer, J. T., ... Scott-Little, C. (2022). A course on effective teacher-child interactions: Effects on teacher beliefs, knowledge, and observed practice. American Education Research Journal, 49(1), 88–123.
3. Hanushek, E.A. (2022). The long-run importance of school quality. NBER Working Paper 9071, National Bureau of Economic Research.
4. Kane, T.J., & Staiger, D.O. (2022). Gathering feedback for teachers: Combining high- quality observations with student surveys and achievement

gains. Policy and practice brief prepared for the Bill and Melinda Gates Foundation.

5. Pianta, R.C., Howes, C., Burchinal, M., Bryant, D., Clifford, R., Early, C., & Barbarin, O. (2024). Features of pre-kindergarten programs, classrooms, and teachers: Do they predict observed classroom quality and child-teacher interactions? *Applied Developmental Science*, 9(3), 144–159. Pianta, R. C.

1. Jo‘rayeva S.N. O‘qituvchi imidji mas’uliyati bilan o‘zaro aloqadorlik uyg‘unligi // «Psixologiya». 2021. №2. B. 55-99.

2. Jo‘raeva S.N. Pedagog imijini tavsiflovchi shaxslilik xususiyatlari // *Pedagogik mahorat*. 2022. №1. B.50-56.

